

Emir O. Filipović, *Viteštvo u srednjovjekovnoj Bosni, Plejada*, Zagreb 2024, 415 str.

Istraživanje srednjovjekovne bosanske prošlosti predstavlja težak i izazovan zadatak. Toliko puta apostrofirana deficitarnost domaćih, prvenstveno narativnih, ali i diplomatskih izvora, ozbiljno ograničava istraživački prostor. Mogućnost pronalaska novih arhivskih fondova, obimnije dokumentacije i pisanih svjedočanstava o srednjovjekovnoj Bosni ostaje u sferi revolucionarnih otkrića. U tom kontekstu, arhivi italijanskih gradova možda imaju nešto veći potencijal. Dubrovački arhiv, koji baštini apsolutno najviše izvornih podataka o srednjovjekovnoj Bosni, i dalje je primarno odredište za istraživače, čineći temelj za svaki tematski okvir. Međutim, tamošnja građa, proučavana i temeljito propitivana više od jednog stoljeća, svojim jednodimenzionalnim pristupom i posrednim karakterom, ne nudi ni približno onoliko informacija koliko bi istraživači željeli i očekivali. U takvim uslovima stvara se dojam da su početne osnove za nova istraživanja gotovo nepostojeće i da su tematski okviri poprilično iscrpljeni. Ipak, "Viteštvo u srednjovjekovnoj Bosni", nedavno objavljena knjiga Emira Filipovića, profesora Filozofskog fakulteta u Sarajevu, svojim istraživačkim pristupom i metodološkom postavkom pokazuje suprotno. Ukoričena u tvrdom uvezu, manjeg formata, obogaćena slikovnim prikazima, ilustracijama, priložima, imenskim i topografskim registrom, knjiga predstavlja značajno dopunjen i proširen magistarski rad odbranjen 2009. godine.

Knjiga demonstrira studiozan pristup, posvećenost i temeljitost autora u

pronalaženju, prepoznavanju, prikupljanju i sintetiziranju fragmenata prošlosti kako bi stvorio koherentnu i cjelovitu sliku viteštva u srednjovjekovnoj Bosni. Na tom putu, morala se temeljito pregledati i pretresti sva poznata i dostupna, objavljena i neobjavljena arhivska građa. Međutim, zbog svog parcijalnog karaktera, pronađene informacije ostale bi nejasne i nepovezane bez odgovarajućeg analitičkog okvira. Zbog toga je za postizanje postavljenog cilja autor morao uložiti jednak napor u istraživanje viteštva kao općeevropskog srednjovjekovnog fenomena, što je zahtijevalo konsultaciju velikog broja stranih studija i publikacija. Istovremeno je na tom putu postojeće izvore proširio novim podacima i informacijama iz drugih evropskih arhiva, uglavnom srednjoevropskih i mediteranskih gradova.

Pristupajući viteštvu kao općoj kulturološkoj pojavi karakterističnoj za pojedine društvene strukture, uz oslonac na opća naučna djela, autor je uspio kontekstualizirati viteštvo u srednjovjekovnoj Bosni u svim pojedinostima proučavane problematike. Na tom planu, posebno izazovno je bilo suočiti se s razlikama u kvaliteti i raznovrsnosti podataka, što je otežavalo usklađivanje različitih segmenta proučavanja viteštva u srednjovjekovnoj Bosni sa širim evropskim kontekstom. Budući da sve aspekte istraživanja nije bilo moguće obuhvatiti u željenom opsegu, razumljiva je stanovita neuravnoteženost u broju ponuđenih stranih i bosanskih primjera. Svjestan objektivnih prepreka, autor je na tim mjestima pokušao i, u najvećoj mjeri, uspio ublažiti i premostiti vidljive razlike dodatnim stranim primjerima stvarajući analogije i

postavljajući utemeljene logičke pretpostavke koje se mogu izvesti na osnovu domaćih obavještenja. U nekim slučajevima, oslanjanje na karakteristike i sličnosti viteštva i viteških praksi u susjedstvu pokazalo se izuzetno korisnim. To potvrđuje da se viteštvo kao pojava ni u srednjovjekovnoj Bosni ne može promatrati i proučavati izolirano, već u kontekstu složenih i isprepletenih društvenih, političkih, ekonomskih i kulturnih procesa u široj regiji i Evropi. Ispravnost takvog holističkog pristupa potvrđuju brojni primjeri rasprostranjenosti ovog fenomena i njegovih vrijednosti kao općeg trenda u srednjovjekovnoj Evropi. Usko vezani za plemstvo i plemićki stil života, viteški ideali postali su univerzalni model i specifična društvena pojava koja se manifestirala u različitim oblicima.

Autor je kroz deset poglavlja istražio i predstavio najznačajnije odlike viteštva u srednjovjekovnoj Bosni, najprije, definirajući i prateći ovaj društveni fenomen na općem planu te dajući pregled nastanka viteštva kao pojave, njegove razvojne faze, uz istovremeno praćenje sličnosti i razlika po evropskim zemljama. Posebno se ističe činjenica da se koncept viteštva tijesno povezuje s vojnom službom te da se, ovisno o vremenskim i prostornim okolnostima, postupno razvio u sistem ponašanja i etički kodeks koji su u svojim osnovnim karakteristikama bili slični širom evropskog podneblja. S tim u vezi, autor je detaljno prikazao proces u kojem je plemstvo kao društvena grupa prihvatilo vitešku titulu, što je učvrstilo status viteštva kao važnog društvenog obilježja, naročito od početka 13. stoljeća. Ono je tako postupno postalo ne samo simbol ratničkih

vrlina, već i statusni simbol čije su privilegije bile dostupne samo najbogatijim pojedincima, a osim što je bilo povezano s vojnim dužnostima, u zreloj fazi svoga razvitka viteštvo se proširilo na političke i administrativne sfere postajući ekskluzivno pravo aristokracije za društvenu promociju. U isto vrijeme proširene su i viteške titule na djelokrug različitih političkih funkcija i dužnosti čime je viteška titula izgubila svoje osnovno značenje.

U recepciji viteštva i viteških ideala, srednjovjekovna Bosna nije bila izuzetak. Iako se taj proces ne može ispratiti u željenim detaljima, jasno vidljivi pokazatelji sugeriraju da je viteška ideja snažnije prisutna u Bosni od sredine 13. stoljeća i može se promatrati na istim osnovama afirmacije bosanskog plemstva. Posebno je istaknuto i pokazano kako je viteški koncept u Bosnu unesen posredstvom, prije svega, snažnih veza i utjecaja iz Ugarske. Manifestacija tih procesa demonstrirana je na brojnim primjerima koji oslikavaju viteštvo u srednjovjekovnoj Bosni. Autor je na nekoliko mjesta dokazao sličnosti sa stanjem u ugarskoj državi, počevši od same koncepcije viteštva u čijoj je pozadini, kako na općem planu, tako i u Bosni, stajala neraskidiva veza između plemstva, zemljišnog posjeda, vjerne službe i veza lične ovisnosti na relaciji između vladara i vlastele.

Analiza izvornih podataka pokazala je da nije bilo izraženije razlike i po pitanju selektivnosti viteške titule koja nije bila rezervirana isključivo za niže ili srednje plemstvo, već je sa svojim svečanim obilježjem časti i prestiža predstavljala odraz potrebe najutjecajnijih i najmoćnijih pojedinaca za kreiranjem neke vrste subkulturnog identiteta unutar elitnog

miljea koji se ispoljavao kroz specifične kulturne kodove i norme. Takvih pojedinaaca bilo je i u bosanskoj državi u drugoj polovini 14, a posebno u 15. stoljeću. U prvom redu to su pripadnici vlastele, najistaknutijeg i najmoćnijeg dijela vlasteoskog sloja. Osim njih, autor je detektirao i čitav niz drugih pojedinaca domaćeg i stranog porijekla koje izvori bilježe s viteškom časti kao odraz diplomatske službe koje su obavljali za bosanske vladare i velikaše. To potvrđuje da je osim ratničke dužnosti diplomatija predstavljala najučestalije izvorište viteškog odlikovanja. Na ovom mjestu valja pohvalno istaknuti i prilog dat na kraju knjige u kojem su u formi tabelarnog prikaza predstavljeni svi izvorno zasvjedočeni spomeni pojedinaca s viteškom titulom u srednjovjekovnoj Bosni.

Prof. Filipović je dublje istražio i teorijska obilježja viteštva koja su naročito uočljiva u evropskim narativnim izvorima i srednjovjekovnim romanima. U kontekstu prepoznavanja idealnih viteških osobina poput hrabrosti, junaštva, fizičke snage, ratnih vještina, poštenja, darežljivosti i drugih, koje je u bosanskom slučaju zbog nedostatka narativnih vrela gotovo nemoguće ispratiti, autor je pronašao i iskoristio dovoljno podataka u diplomatskom materijalu, sepulkralnoj ostavštini i arhitekturi, koji jasno sugeriraju da su i bosanski vitezovi težili istim općim atributima i obrascima ponašanja. Karakteristike evropskog viteštva očitovale su se kroz specifične aspekte plemićke kulture, načina života, obilja i raskoši. U tom kontekstu predstavljeni su raznovrsni posredni i neposredni pokazatelji koji ukazuju na istu težnju bosanske elite za afirmacijom svog

društvenog položaja, na različite načine, od izbora raskošne odjeće, nakita, dragocjenih kamenja i drugih luksuznih predmeta izrađenih od skupocjenih materijala do iskazivanja afiniteta prema umjetnosti i pisanoj riječi na način kako su to radili i njihovi evropski suvremenici. U istu svrhu, kao posebno obilježje srednjovjekovnog viteštva predstavljeni su lov i viteške igre, a osvrt na viteške svečanosti u Budimu 1412. godine u kojima su se među najznamenitijom evropskom elitom nalazili bosanski velikaši i vitezovi krunski je pokazatelj etabliranog koncepta viteštva u kasnosrednjovjekovnoj bosanskoj državi. Tom konceptu pripadaju i viteški redovi koji su sa svojom hijerarhijom, strukturom, pravilima i tradicijom na simboličnoj ravni predstavljali formalni okvir za oblikovanje kolektivnog identiteta među pripadnicima visokog društva.

Iako je primarni fokus istraživanja viteštva bio posvećen plemstvu, pažnja autora bila je usmjerena i ka bosanskom vladaru u kontekstu predstavljanja općih razvojnih tokova vladarske ideologije i viteštva. Analiza postojećih pokazatelja potvrđuje kako su i bosanski vladari, poput drugih evropskih suverena, prihvatili i koristili viteštvo kao prigodan alat u promicanju svog dostojanstva, autoriteta i časti. Iscrpno istraživanje obuhvatilo je i detaljnu analizu viteškog oružja i opreme na temelju arheoloških nalaza, likovnih prikaza, simbola na stećcima, pečatima, novcu i drugim historijskim artefaktima. U posljednjim poglavljima autor je predstavio elemente viteškog koncepta kroz motive u heraldičkim prikazima bosanskih vladara i velikaša dajući i zanimljiv pregled onomastičkog

materijala zaostavštine koji i danas svjedoče o minulom dobu prisustva srednjovjekovnog viteštva u bosanskoj državi.

Knjiga "Viteštvo u srednjovjekovnoj Bosni" predstavlja izuzetno značajno djelo koje uspješno redefinira ustaljeno shvaćanje srednjovjekovne Bosne kao zatvorene i izolirane zemlje. Konceptualnom postavkom, temeljitim analitičkim pristupom i komparacijom autor je još jednom uspio izvući ovu regiju iz okvira zastarjelih koncepata koji je prikazuju kao marginalnu ili teško pristupačnu. Umjesto toga, pokazano je kako je bosansko društvo, u prvom redu najviši vlasteoski sloj, zahvaljujući ekonomskom

prosperitetu i društvenim promjenama, bilo integralni dio evropskih razvojnih tokova. Analiza kasnosrednjovjekovne bosanske elite otkriva da su bosanski plemići oduševljeno pratili evropske trendove i modu, te da su kroz urbanizaciju, trgovinu i ekonomski prosperitet 14. i 15. stoljeća, aktivno doprinosili evropskoj kulturi i ekonomiji. Prof. Filipović uvjerljivo argumentira da srednjovjekovna Bosna nije bila periferija, već aktivan sudionik evropskih zbivanja, čime ova knjiga zaslužuje posebno priznanje kao vrijedno djelo koje značajno obogaćuje historiografsku literaturu i poznavanje srednjovjekovne bosanske historije.

ALMIR PECO